

A RIF KÖZTÁRSASÁG (1921–26)

A 20. századra a Maghreb-országok közül egyedül Marokkónak sikerült fenntartani politikai függetlenségét. Amellett, hogy folyamatos volt a tradicionális társadalom bomlása, a szultánra kényszerített egyenlőtlen gazdasági-kereskedelmi szerződések (1880. Madridi Konvenció, 1906. Algecirasi Főegyezmény, stb.) következtében meggyökeresedett a gazdasági és társadalmi életben a kialakult pluralitás.

Marokkó nem volt európai értelemben vett központosított állam. Olyan teokratikus monarchia, amelynek uralkodója, a szultán világi és vallási természetű hatalommal egyaránt rendelkezett, s így mint legfőbb vallási vezetőnek, kijárt neki a serif cím. A szultán hatalma nem azonos mértékben és minőségben terjedt ki az ország egész területére. A független és egymással is rivalizáló törzsek és családok egy része a szultánnak csak vallási természetű hatalmát ismerte el, de az állam világi vezetőjének nem fogadta el. Csupán a serifi impériumhoz való tartozás tette ezeket a törzseket az ország integráns részévé.

A síkvidékeken – amelyek a szultán hatalmának voltak alárendelve – a föld nagy része a szultán és kormánya, a Makzen hatáskörébe tartozott. Az aradi el-makzen azokat a területeket jelentette, ahol érvényesült a szultán gazdasági és pénzügyi befolyása. Az itt élő ún. naib törzsek adót fizettek a szultánnak, s a föld sem saját tulajdonuk volt, csupán használatra kapták az uralkodótól. Az adót a szultán által kinevezett kaidoknak, a muzulmán Makzen helyi vezetőinek voltak kötelesek befizetni. A bled es-siba, a „lábadok” elnevezésű területeken, az ország déli részén, a távoli oázisokban és a hegyekben élő, a szultánnak csupán vallási hatalmát elismerő törzsek csak névleges kapcsolatban álltak a szultán kormányával. E területeken erős volt a szokásjog, s a legfelsőbb hatalmat gyakorló dzsema, a törzsi gyűlés ennek megfelelően kormányzott.

Mivel a Makzen mögött nem állt kiéptített intézményrendszer, amely a központi intézkedések és modernizációs törekvések végrehajtását garantálta volna, az európaiak behatolása Marokkóba csak fokozta a helyi politikai bizonytalanságot. Sok helyen a tradicionális közösségek helyébe adminisztratív egységeket állítottak. A hegyvidékeken és az oázisokban különösen erősek voltak az ősközösségi maradványok. A felfegyverzett nomád berber törzsek és a földművelő közösségek megőrizték a patriarchális életformát, de már a társadalmi viszonyok dezintegráltságát jelzi, hogy egyes törzseken belül elindult az osztálytagozódás folyamata.

A Marokkó fölötti hegemonia megszerzéséért folytatott küzdelem során állandósultak az európai expanzióval szembeni törzsi fellépések. A „békés behatolás” időszaka után a franciák és spanyolok, felhasználva az ország bizonytalan helyzetét, katonai akciókkal igyekeztek gyors sikereket elérni. Habár az algecirasi konferencián (1906)¹ Marokkó protektorátussá alakítását sikerült elodáznia, ám a konferencia határozata, majd a casablancai incidens² (1907–1908) elősegítette Franciaország és nyomában Spanyolország hegemoniájának megszilárdulását. Mulej Hafid szultán az 1912. március 30-i protektorátusi szerződésben elismerte Franciaország marokkói uralmát. Spanyolország pedig 28 ezer km² nagyságú területhez jutott a Földközi-tenger partvidékén. Az ezt megerősítő francia-spanyol megállapodást Madridban kötötték meg 1912. november 27-én.

Az anuáli ütközet, 1921. július 21.

A protektorátus felállítása után Marokkó története a leigázás ellen harcoló törzsek története. A hódfők megjelenése egyet jelentett az évszázados szokások, a hagyományok megsértésével.

Az első világháború idején Spanyolország jelentősebb csapatokat nem küldött Marokkóba, a gazdasági nehézségekkel küszködő ibériai hatalom csak fokozatosan törekedett a Madridi Egyezményben rögzített területek elfoglalására. Két, egymással laza kapcsolatban álló központ alault ki a spanyol ellenőrzés megszilárdítására a protektorátus belsejében: a nyugati övezetben Tetunán és Ceuta központokkal, ill. a keleti övezetben a Rif-vidékkel. A spanyol gyarmati közigazgatás inkább a törzsek vezetőinek megnyerésével igyekezett befolyását kiterjeszteni.

A Rif legnagyobb törzsének, a Beni Urriaguelnek a vezetője, Abd el-Krim, aki francia- és spanyolelles nézeteket vallott, a szembeszegülés gazdasági formáját választotta. Felismerve az ásványkincsekben – ezüst, antimon, vasérc – gazdag Rif-hegység gazdasági jelentőségét – a spanyolok jóváhagyása nélkül – a Mannesmann Marokkói Részvénytársasággal állt kapcsolatban 1920-ig, amikor a szomszédos Tafersit törzs egyik spanyolok által felbéralt tagja meggyilkolta.

A felbomló rif társadalom egymással is viszálykodó törzseinek elszigetelt spanyolelles megnyilvánulásai azonban csekély eredménnyel jártak. A formálódó spanyolelles koalíció politikájában ezért is jelentett új korszakot egyes törzsi vezetők kísérlete a haqq-bírság³ rendszerének visszaállítása. A korábbiaktól eltérően a haqqot nem csak arra vetették ki, aki megsértette a törzsek közötti békét, hanem arra is, aki nem vett részt a spanyolok elleni harcokban. A haqq-rendszer nem vált általánossá, de rávilágított arra, hogy az egység megteremtéséhez a társadalmi rendet is garantálni kell, s ehhez erőskezü, helyi bázissal is rendelkező vezetőre van szükség.

A Rif-hegységben élő berberék, közismert nevükön a rifek, kevésbé zárt közösségekben éltek, mint az Atlasz-hegység berber törzsei. Számuk mintegy 400-500 ezer volt 1921-ben. Apja halálát követően *Mohamed bin Abd el-Krim el Khattabi*⁴ (1881–1963) lett a Beni Urriaguel törzs vezetője. Az iszlám tanulmányok befejezése után elvégezte a melillai spanyol iskolát. Széles látókörű, jó szervező és nemzetközi ügyekben is járatos melillai kádi lett (1915–1919), emellett több évig az El Telegramma del Rif arab melléklet szerkesztőjeként dolgozott. 1917-ben spanyolelles nézetei miatt bebörtönözték Rostrogardóba (Észak-Melilla). Kiszabadulása után visszatért a Rifbe, s csatlakozott a harcoló törzsekhez. A fokozódó spanyol provokációk ellenére igyekezett elkerülni a háborút, s a békés kapcsolatok fenntartása érdekében a rif és a spanyol érdekek összeegyeztetésére törekedett: „Muszlimok! Mi békét akarunk Spanyolországgal, de Spanyolország nem akar békét velünk! Készülnünk kell a háborúra!”⁵ – hangzott el Abd el-Krimnek a törzsekhez intézett proklamációjában.

A spanyol kormány a hadsereg nyomására 1921 januárjában 24 ezer fős sereget indított Spanyol-Marokkóba. Az akkor létesített marokkói idegenlégió (Tercio de Extranjeros) tagjai közül Berenguer főmegbízottat irányította a nyugati, Silvestre tábornokot a keleti övezet leigázására – vagy ahogyan azt a spanyolok nevezték – a protektorátus „pacifikálására”. Amíg azonban a Berenguer vezette csapatok tervszerűen nyomultak előre a protektorátus belseje felé és számottevő eredményeket értek el, Keleten Silvestre csapatai a rifek ellenállásába ütköztek. Az első

komolyabb összecsapásra 1921. június 1-én került sor, amikor Abd el-Krim mindössze 300 harcosával elfoglalt egy Dar Aber nevű kis települést és jelentős fegyverkészlethez jutott. A spanyol katonai vezetés azonban nem érzékelte kudarcuk jelentőségét. Berenguer tábornok kijelentette: „...A spanyolok nyugodtak lehetnek afelől, hogy Marokkóban a pacifikálás folyamata sikeresen zajlik egy izolált vereségtől eltekintve. Újabb csapatokra nincs szükség.”⁶

Ezért is érte villámcsapásként Madridot az 1921. július 21-26-i anuáli csata híre, amely a spanyol csapatok csúfos vereségével végződött. Silvestre tábornok 25700 fős serege felett Abd el-Krim törzsi felkelőkből álló 4000 fős serege elsöprő győzelmet aratott. Silvestre tábornok öngyilkos lett.

A spanyolok elleni harc kezdeti szakasza még defenzív jellegű volt, a megmozdulás hajtóereje és egyben sikere egy közös motivációban keresendő, az izoláltan élő törzsek között akkor létező egyetlen összetartó erőben, a vallásban. Abd el-Krimnek az iszlám védelmében sikerült mozgósítania a muzulmán erőket. A dzsihádot, azaz a szent háborút eszközül használta fel a spanyol hódítók elleni harcban.

A vereség rávilágított Spanyolország akkor már különösen súlyos gazdasági, társadalmi és politikai válságára. Hat hónappal később a cortesben az afrikánista Cavalcanti tábornok az anuáli vereség okairól szólva lényegretörően jellemezte a helyzetet: „Silvestre nem bukott meg! A rendszer bukott meg, és Silvestre volt ennek az áldozata.”⁷

A rif állam

Abd el-Krim a rif egységekre és társadalmi rendre irányuló nézeteket vallott mielőtt a spanyolok elleni harc vezető szerepét vállalta volna. A spanyolok feletti győzelem után azonban nehézségei támadtak hatalma kiterjesztésében a saját és a környező törzsekkel egyaránt. A törzsek közötti spanyolelleses védelmi szövetség a július 21-i anuáli győzelem után felbomlott. Az újonnan felszabadított területeken a társadalmi viszonyok rendezetlensége gyors politikai fragmentációhoz vezetett, aminek következtében a spanyoloknak lehetősége nyílt kezdeti pozíciók visszafoglalására.

Az Abd el-Krim vezette antikolonialista mozgalom azonban messze túlhaladta a marokkói történelem hagyományos lázadásait. Nem egy fanatikus, tudatlan vezető kilátásaiban és céljaiban korlátozott mozgalmáról volt szó. Az európaiakban nemcsak a Rif területére betörő hódítókat látta, hanem követendő példát is a modern állam- és nemzetalkotásban.

Újjászervezte erőit, s a zsákmányolt fegyverek és a foglyokért kapott hadisarc segítségével reguláris hadsereget épített ki. 1921 szeptemberében felszereltsége és a szomszédos területeken élő törzsek katonai, politikai támogatása lehetővé tette számára a rif állam proklamálását. Szeptember 19-én a kabírok, azaz a törzsi előjárók ülése rif nemzetgyűléssé alakult és kikiáltotta a független Rif Köztársaságot. Ennek vezetője az emír rangot viselő Abd el-Krim, az állam központja Adzsdír (kb. 2 ezer lakossal) lett.

A köztársaság proklamálása a dzsihád végét jelentette. Ezt követően megváltozott a politikai egység tartalma a rif államban. Amíg korábban időszakos volt és a spanyolok elleni védelemnek volt szentelve, most állandó lett, és Abd el-Krim, illetve támogatói hatalmát volt hivatott szolgálni. A létrehozott rif állam valamennyi törzsének személyes uralma alá kellett kerülnie. Abd el-Krim nagysága

abban állott, hogy a törzsek között kialakulóban levő spanyolelleses egységtörökrekvés felismerését követően megkísérelte a bizonytalan törzsi koalíciót szilárd, centralizált hatalom bázisává megnyerni, elfogadtatni velük az államiság gondolatát.

Az iszlámhoz a dzsihád meghirdetése után is ragaszkodott. Melillai tartózkodása idején ismerkedett meg a Salafija mozgalom eszméivel. Az iszlám-megújulás mozgalomában a tradicionális belső indíttatású tényező mellett a nyugati modernizáció hatása vezetett el egy modern reformmozgalom kibontakozásához. Az Abd el-Krim vezette antikolonialista küzdelemben már e két tényező sajátos berber környezetben való ötvöződése figyelhető meg.

A Rif Nemzetgyűlés legfontosabb lépése a Rif Köztársaság függetlenségének kikiáltása mellett az államhatalom központi szerveinek a létrehozása lett. Az első világháborút követően elsőként ez a mozgalom jut el fegyveres harcban az államalakításig. A köztársaságban a törvényhozó és végrehajtó hatalmat a rif nemzetgyűlés gyakorolta Abd el-Krim elnökletével.

A Rif-vidéken a tárgyalt időszakban mindvégig fennmaradtak a törzsi-nemzetseg viszonyok maradványai. A nemzetségek vezetői, a sejkek és a törzsek vezetői, a kaidok nagy tekintéllyel rendelkeztek. Közülük kerültek ki a nemzetgyűlés és a köztársaság központi szerveinek tagjai.

A rif kormány összetételére jellemző, hogy tisztségviselői rokoni kapcsolatban álltak Abd el-Krimmel. Így sógora, Shaiha el-lazid volt a belügyminiszter, nagybátyja, Mohamed Azerkan a külügyminiszter, másik nagybátyja, Mulej Abderlan a pénzügyminiszter, öccse, Mhamed Abd el-Krim, mint a rif hadsereg parancsnoka, szintén kulcsszerepet játszott a köztársaság életében.

A rif állam létrehozása a kormány és az alattvalók közötti kapcsolat újradefiniálását követelte meg. A Rif Köztársaság társadalmi és politikai rendszere a Rifben meglevő hagyományos struktúra ismérveinek és az európai civilizáció hatásának sajátos politikai alakulatát képezte. Az államhatalom helyi szerveinek a kiépítése az évszázados hagyományok figyelembevételével történt meg, alapul véve a berber (rif) törzsek demokratikus hagyományait. Újragondolták a közigazgatás, a gazdaság és a hadsereg szerepét. A közigazgatási egység a törzs lett, kikiáltásakor 18 törzs tartozott a rif állam területéhez. A törzsek élén álló kaidok sokrétű munkát végeztek: bírói, adószedői és katonai kötelezettségeket teljesítettek.

A kaidok mellett továbbra is működött az önkormányzatot gyakorló törzsi tanács, a dzsema. Új és haladó annyiban volt, amennyiben a kaidok a belügyminiszternek és a törzsi ügyekkel foglalkozó – a dzsema felett álló – Központi Tanácsnak is alá voltak rendelve. (Pl. a kaidok bírói ítélete ellen fellebbezni lehetett a köztársaság központi szerveihez.)

A rif egység és centralizált irányítási rendszer egy adminisztratív igazságügyi szisztéma kiépítését is szükségessé tette. A Sáriában megfogalmazottak a törzsek számára általánossá és kötelező érvényűvé váltak. Mivel a Saria nemcsak az iszlám jogrendszer, hanem az emberi cselekvés minden fontosabb területét szabályozó normarendszer is, garantálta a társadalmi rendet. Ez lehetővé tette, hogy számottevő sikereket érjenek el a törzsi viszály megszüntetése, a helyi elkülönülési törekvések leküzdése és az egységes központi hatalom megeremtése terén. Egy amerikai újságíró 1925-ben jelentette: „Az országban törvény és rend uralkodott. A családok és a falvak között megszűnt a vérbosszú, a helyi viszálykodás. Gondoskodtak az emberek személyi és vagyoni biztonságáról.”⁸

A Rif Köztársaság társadalmi és politikai berendezkedése egy harci törzsszövetségnek tekinthető, és egyfajta sajátos katonai demokráciához állt a legközelebb.

Működését meghatározta, hogy fennállása első percétől harcban állt Spanyolországgal. Már az 1921. szeptember 19-i nemzetgyűlés elfogadta az ún. Nemzeti Paktumot, amelyben megfogalmazódtak a rif szuverenitás elvének és a későbbi béketárgyalások követeléseinek a főbb kitételei. A paktum tartalmazta a spanyol csapatok kivonásának szükségességét, a rifeknek kártérítés fizetését az elmúlt 12 év alatt okozott károkért, a Marokkó jogait sértő egyezmények semmissé nyilvánítását s végül baráti viszony kialakításának készségét valamennyi országgal.⁹

Annak ellenére, hogy a spanyoloknak a Rifben polgári igazgatási rendszere nem volt, a benszülött lakossággal nem teremtettek gazdasági érdekeltséget, a törzsi-nemzeti viszonyok mellett előrehaladt az osztálytagozódás folyamata. A Dél-Spanyolországgal és a szomszédos francia gyarmatokkal – Francia-Marokkóval, Algériával – fennálló kereskedelem elkerülhetetlenül vagyoni differenciálódáshoz vezetett az egyes törzseken belül.

A kormány gazdasági intézkedései is a háborút szolgálták. A hadifelszerelés megszerzéséhez szükséges anyagi fedezet megteremtésére kétféle adót vezettek be. A fejadót, amelyet a háborús rokkantokon kívül mindenki köteles volt beszedni, illetve a jövedelem után fizetendő 5%-os adót. A gazdaságban a pénzgazdálkodás megjelenésére utaló tény, hogy az adót nemcsak természetben, de pénzben is be lehetett fizetni.

A rif gazdaságpolitikában szintén érzékelhető a tradíció és a modernizáció szintézise. Az adó mértéke ugyanis alacsonyabb volt a Kelet gyarmatain megsokszoroztnál, ugyanakkor központilag, az állam által meghatározott és mindenkire kötelező érvényű volt, ami a lakosságot megkímélte a helyi vezetők visszaéléseitől.

Tekintettel a hadiállapokra a nemzetgyűlés általános mozgósítást rendelt el, s Abd el-Krimet a hadsereg főparancsnokává nevezte ki. Az általa irányított haderők reguláris és irreguláris csapatokból álltak. Az utóbbiak csak bizonyos hadműveletek idejére álltak össze, sőt néha annak csak egy szakaszára. A harcokban mindig azon terület népfelkelői vettek részt, ahol a hadműveletek folytak. Így a hadsereg létszáma a háború menetétől függően állandóan változott.

Abd el-Krim, ha meg is tartotta a gerillacsapatokat, sikeres kísérletet tett ezek központi irányítására. Szervezési szempontból – írja Frunze – jellegzetesen milíciacsapatok, amelyek bizonyos ideig fegyverben áll, egyébként békésen dolgozik. A fegyverbíró férfiak katonai osztagokat, harka-kat alkotnak a duarok, azaz a falvak és a törzsek területén. Ilyen körülmények között a Rif, ha minden erejét megfeszíti, 60-70 ezer katonát is ki tud állítani.¹⁰

A 6-7 ezer fős reguláris hadsereg, amelynek felépítése európai példa alapján történt meg, főként a korábban spanyol vagy francia szolgálatban álló marokkói katonákból állt. A rif hadsereg sorozatos győzelmeinek a titka az igénytelen, bátor, a terep ismeretének előnyeivel is rendelkező rif harcosok ellenállóképessége, kitaratása és a csapattestek mozgékonyasága volt.

Abd el-Krimnek a szervezett haderőre támaszkodva sikerült felszabadítani a spanyolok által megszállt területek kétharmadát, s fennhatósága alá került nemcsak a Rif vidéke, hanem Spanyol-Marokkó nyugati része is.

A rif háború

Abd el-Krim célja az volt, hogy a Rif vidéken, a spanyol protektorátus területén szilárdítsa meg hatalmát. 1922-től több alkalommal is Angliához és Franciaországhoz fordult azzal a kéréssel, hogy segítsék elő béketárgyalások megtartását a spanyol

csapatok evakuálása és a rif állam függetlenségének elismerése céljából. Az európai országok azonban kezdetben leértékelték a rifek harcát, szokásos törzsi felkelésnek tekintették, amelyek leveréshez a spanyol katonai beavatkozás elegendő.

A kormányok hivatalos álláspontjával szemben a közvélemény számottevő része elsősorban háborúellenességtől indítva szimpatizált a Rif Köztársasággal. A Londonban megalakult Rif Bizottság tagjai követelték a rif állam elismerését és a rif kérdésnek a Népszövetség elé vitelét. Az észak-afrikai gyarmatok lakossága, valamint Elő-Ázsia és az Arab-félsziget muzulmán népei legalább ennyire felfigyeltek a marokkói eseményekre. 1925-ben az indiai Balgaumban megtartott iszlám kongresszuson több mint 2 ezer muzulmán képviselő szavazott a rifkabilokkal való szolidaritás nyilváníttása mellett.¹¹

A szuverén Rif Köztársaság fennmaradása vonzó példát jelentett Franciaország észak-afrikai gyarmatainak lakosság számára. Az itt lakó törzsek megalakulása után szoros kapcsolatba kerültek a Rif Köztársasággal, ezért a franciák attól tartottak, hogy a Rifben zajló események lendülete Francia-Marokkóban – majd a Maghreb-országokban – általános felkelést vált ki.

A mind nagyobb emberi és anyagi áldozatot követelő, egyre költségesebb háború miatt Spanyolország egyre nehezebben tudta vállalni a gyarmattartó hatalom pozíciójával járó terheket.¹² Amikor kiderült, hogy nem képes magát tartani saját protektorátusában, a marokkói francia főparancsnokság Lyautey marsall vezetésével – egy nagyobb felkelés megelőzése végett – megkezdte a rifek elleni háború előkészítését. Ez jelentős változást eredményezett Anglia marokkói politikájában is. Bizonyossá vált, hogy Abd el-Krim nem csupán és nem elsősorban a gyarmati rendszer kialakulását akarja megakadályozni, hanem a gyarmati status quot felborítani, amelyet a nagyhatalmak nemzetközi szerződésekben rögzítettek. Az 1924. december 5-i Chamberlain-Herriot találkozáson megerősítették az 1904-es entente cordiale-t, s ezzel Franciaország szabad kezet kapott Marokkóban.

1924 őszén a franciák erődvonalat építettek ki az Uergha folyó völgyétől 20 km-re Északra, amely a rif államot elzárta a katonai és élelmiszerutánpótlás szempontjából fontos bázisától. A The Times tangeri tudósítójának jelentésében megfogalmazódott Abd el-Krim álláspontja. E szerint az Uergha völgye az ő fennhatósága alá tartozik, s így a francia csapatok előrenyomulása ellenséges cselekedet, a rif állam területére való erőszakos behatolás volt.¹³

1925 áprilisában, válaszul a francia provokációra, a rif hadsereg megkezdte a hadműveleteket a francia protektorátus ellen. A francia védelmi vonal hamarosan összeomlott. A spanyolok után most már a franciák is kénytelenek voltak belátni, hogy nem egyes „rablóbandák” – ahogy korábban nevezték – megbüntetéséről van szó, hanem „igazi háborúról, egy elszánt és tehetséges vezér ellen, akinek tekintélye és ereje az elmúlt hat hónap alatt roppant méretűvé növekedett.”¹⁴

A franciák az igazi, nagy háborúkra jellemző frontparancsnokságot állítottak fel. A hadműveleti területeket különleges katonai övezetökké nyilvánították. 1925. július 17-én Rabatba érkezett Pétain marsall, hogy átvegye a katonai irányítást.

Franciaország a Rif Köztársaság elleni harcban elszenvedett kudarcok és veszteségek után a spanyol katonai vezetéssel fennálló ellentéteit félretelve Spanyolországhoz fordult a rif törzsek elleni összehangolt hadműveletek megszervezésének javaslatával. 1925 júliusában Madridban a két fél között megállapodás született arról, hogy a Rif Köztársaságot közös tengeri és szárazföldi blokád alá veszik.

1925 augusztusában már közel 200 ezer francia és 100 ezer spanyol katona állt fegyverben Abd el-Krim 70 ezer harcosával szemben. A rifeket emellett megosztot-

ta az is, hogy két arcvonalon kellett hadat viselniük. 1925. október közepére elvesztették azoknak a területeknek a jelentős részét, amelyeket az év nyarán foglaltak el. Ezzel a Rif Köztársaság elvesztette szövetségeseit is, mivel a kiűrtté területeken élő törzsek nem akarták elhagyni földjüket, inkább kiszolgáltatták magukat a győzteseknek. Annak ellenére, hogy szolidárisak voltak a rifek felszabadító harcával, kellő szociális és politikai szervezethez hiányában nem tudták támogatni a fegyveres felkelést, amely határozott erkölcsi támogatást így csak a formálódó európai baloldali mozgalmaktól kapott.¹⁵ 1925. október 12-én Franciaországban egymillió munkás sztrájkolt a marokkói háború és a kolonializmus ellen.

1926. április 11-én végül is a francia és a spanyol kormány elfogadta Abd el-Krim tárgyalási ajánlatát, és Oujdában (Északkelet-Marokkó) április 15-én megkezdődtek a tárgyalások. Az előzetes feltételek elfogadása – Abd el-Krim eltávolítása, a törzsek lefegyverzése, a szultán fennhatóságának elismerése, fogolycseré, a francia és a spanyol előrenyomulás biztosítása – a Rif Köztársaság szuverenitásának feladását jelentette. A rifek független államot akartak Abd el-Krim vezetésével (saját hadsereggel, állami szervekkel, széles körű belpolitikai önállósággal), ezért utasították el a szultán világi hatalmának elismerésére vonatkozó követelést. Painlevé hadügyminiszter a *Le Temps*-nek adott nyilatkozatában ultimátumszerűen kijelentette, hogy a feltételekből nem engednek.¹⁶ A leszerelési tárgyalások megszakadtak, s másnap megkezdődött a francia és spanyol csapatok támadása. Május 22-én Abd el-Krim, látva az ellenség túlerejét, beszüntette a harcot.

A Rif Köztársaság bukásának oka – az intervenció túlereje mellett – a Rif társadalmi-politikai viszonyaiban keresendő, amelyek nem garantálták mérsékelt reformintézkedéseinek (kormány, közigazgatás, hadsereg stb.) hosszabb távon történő fennmaradását. Törekvései komoly ellenállásba ütköztek a tradicionális vezető rétegek (marabutok, sejkék) nagy és befolyásos családjai részéről, akik, amint úgy érezték, hogy partikuláris privilégiumaik veszélyeztetve vannak, inkább ellene fordultak.

Habár a nacionalizmus e térségben kifejezetten majd az elkövetkező évtizedekben jelenik meg, Abd el-Krimet az iszlám hagyományok és a modernizáció szintézisére irányuló törekvései alapján az ún. iszlám orientációjú nacionalisták elődjének lehet tekinteni.

Jegyzetek

- 1 Az algecirasi konferencián részt vevő 13 állam – köztük Marokkó – képviselői által elfogadott Fegyvezmény deklaratív részében valamennyi országnak gazdasági egyenlőséget és szabadságot biztosított. További rendelkezéseiben viszont privilégiumok egész sorát nyújtotta Spanyolország és Franciaország számára.
- 2 Németország rossz szemmel nézte a francia befolyás erősödését. Amikor a Francia Idegenlégió katonái közül kettő megszökött, s a német konzulátuson talált menedéket, az incidens a német-francia kapcsolatokban újabb feszültséget okozott. 1909. február 9-én Cambon és Kiderlen-Wechter megállapodást kötöttek arról, hogy a német kormány Marokkóban csak gazdasági érdekeket követ, s elismeri Franciaország különös politikai érdekeit.
- 3 A haqq-bírság rendszeréről bővebben lásd: *C. R. Pennel: Law, order and the formation of an 'islamic' resistance to European colonialism: the Rif 1912-1926.* – *Revue d'Histoire Maghrébine*, Tunis, Numeros 21-22. Avril 1981. 25-39.
- 4 Abd el-Krim, a Rif Köztársaság megalapítójának és vezetőjének apja a Beni Urriaguel törzs kádija volt egészen 1920-ig. A tíz évvel fiatalabb testvér, Mhamed bin Abd el-Krim, aki Madridban folytatott

- bányamérnöki tanulmányokat, bátyjához hasonlóan figyelemre méltó személyiség volt. A kettejük közötti névhasználat abból fakad, hogy a rifek között szokás volt az apai nagyapa után nevet adni. Mohamed és Mhamed ugyanazon név két változata.
- 5 *J. Cabello Alcaraz*: Historia de Marruecos. Tetuan, 1954, 282. Idézi: *David S. Woolman*: Rebels in the Rif. London, 1969. 89.
 - 6 Berenguer tábornokot idézi a madridi El Sol c. lap 1921. július 20-i számának jelentésében.
 - 7 *A Vivero*: El Derrumbamiento: La verdad sobre el desastre del Rif. Madrid, 1922. 131. Idézi: *David S. Woolman*: i.m. 135.
 - 8 „La Guerre au Maroc” — „Les dossiers de l’agitateur”. Paris, 1933. No. 17. 23.
 - 9 *Amin Szaid*: Ad-Daulat aj-arabija aj-mutahida. Cs. Z. Kair, 287.
 - 10 *M. V. Frunze*: Az európai civilizátorok és Marokkó. In: M. V. Frunze Válogatott Művei II. kötet. Zrínyi Katonai Kiadó, 1959. 553.
 - 11 A rif háború nemzetközi visszhangjáról részletesen lásd: *J. Nagy László – Soós Edit*: A marokkói rif háború visszhangja a francia és spanyol munkásmozgalomban (1921-1926) — Múltunk, 1989. 3-4. sz.
 - 12 Spanyolország költségvetéséből 1924-1925 folyamán 2 941 724 894 pezetából 1 084 572 181 pezetát fordítottak katonai célokra, ami az állami kiadások 37%-át jelentette (a bevételnek 39%-át). Marokkóra 279 433 000 pezetát költöttek. Der Spanische Imperialismus in Marokko. Inprekorr, 1926. június 4. 1291.
 - 13 The Times, 1924. november 11.
 - 14 Le Temps, 1925. május 25. A franciák nagyszámú marokkói törzset fegyvereztek fel. Ez a taktikájuk bumerángxént ütött vissza. A felfegyverzett törzsek a franciák ellen harcoltak Abd el-Krim vezetésével.
 - 15 A témáról bővebben lásd: *J. Nagy László – Soós Edit*: i.m.
 - 16 Le Temps, 1926. május 2.